

ΠΩΣ ΓΡΑΦΕΤΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Τρεις κανόνες για τα σχολικά εγχειρίδια

Στου Ν. ΜΟΥΖΕΛΗ

Σχετικά με τη διαμάχη πάνω στο βιβλίο της Ιστορίας της Στ' Δημοτικού νομίζω πως, στη σημερινή συγκυρία, τρεις κανόνες θα πρέπει να ακολουθούνται για τη συγγραφή τέτοιων εγχειριδίων Ιστορίας.

1 Απομυθοποίηση. Η αξία της ιστορικής «αλήθειας», όπως αυτή διαμορφώνεται από τη συνεχώς εξελισσόμενη εμπειρική έρευνα, πρέπει πάντα να υπερισχύει διαφόρων σκοπιμοτήτων (εθνικιστικών, ηθικολογικών, θρησκευτικών, πολιτικο-κομματικών). Βέβαια δεν υπάρχει ούτε θα υπάρξει ποτέ απόλυτη αντικειμενική προσέγγιση. Αλλά στον βαθμό που η έρευνα σε μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή απορρίπτει κατά πειστικό τρόπο διάφορες δοξασίες – αυτή η απόρριψη δεν πρέπει με κανένα τρόπο να συγκαλυφθεί. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα σε μια περίοδο όπου οι ψυχοσομοιοποίηση της πληροφόρησης/γνώσης και η αποδυνάμωση των εθνικών στεγανών καθιστούν την απόκρυψη από τους μαθητές ιστορικών γεγονότων και εξελίξεων τεχνικά αδύνατη.

Για να δώσω ένα συγκεκρι-

μένο παράδειγμα, αν ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ήταν την 25η Μαρτίου στην Πάτρα και όχι στη Μονή της Αγίας Λαύρας, είναι και ανέφικτο και γελοίο να αγνοήσει κάποιος αυτό το γεγονός με το επιχείρημα ότι «γενεές μαθητών» γαλουχήθηκαν με την ιδέα πως το λάβαρο της ανεξαρτησίας υψώθηκε από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό τη συγκεκριμένη ημερομηνία και στον συγκεκριμένο χώρο. Όταν η εθνική μας ταυτότητα διαμορφώνεται στη βάση μύθων, όταν μεγαλώνουμε με την ιδέα πως εμείς οι Έλληνες (και λόγω της αρχαίας κληρονομιάς και λόγω της ανωτερότητας της «φυλής» μας) αποτελούμε το πιο αξιοθαύμαστο έθνος της υφ' ούρου, όταν θεωρούμε τους γείτονές μας φύσει υποδεέστερα

όντα, όταν τέλος μαθαίνουμε στο σχολείο πως εμείς είμαστε πάντα τα θύματα σκοτεινών δυνάμεων και ποτέ οι θύτες – τότε, στη σημερινή συγκυρία, ο πατριωτισμός μας στηρίζεται σε σαθρά θεμέλια.

2 Σφαιρικότητα. Δεύτερος βασικός κανόνας συγγραφής σχολικών βιβλίων Ιστορίας είναι η ανάγκη της σφαιρικής προσέγγισης. Μιας προσέγγισης που τονίζει και τα θετικά και τα αρνητικά σημεία, και τα συν και τα πλην μιας συγκεκριμένης κατάστασης. Βέβαια το να εξετάζει κανείς ένα ιστορικό γεγονός από όλες τις δυνατές πλευρές δεν είναι εφικτό. Παρ' όλα αυτά η αποφυγή της μονομέρειας είναι και δυνατή και επιθυμητή.

Θα πάρω ως παράδειγμα τη Μικρασιατική Καταστροφή. Οι επικριτές του εγχειριδίου τονίζουν πως δεν δίνεται έμφαση σε γεγονότα όπως οι σφαγές και οι βιαιότητες των Τούρκων εναντίον του ελληνικού στοιχείου. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως ως έναν βαθμό η παραπάνω κριτική ευσταθεί. Από την άλλη μεριά όμως η θέση των επικριτών είναι εξίσου μονομέρειας, απαιτεί να διαχωρίσει κανείς τον ρόλο του κατώτερου και του ανώτερου Κλήρου. Ενα δεύτερο παράδειγμα μονομερούς κριτικής του βιβλίου είναι το επιχείρημα πως οι συγγραφείς του δεν υπογραμμίζουν αρκετά τον θετικό ρόλο που η Εκκλησία έπαιξε στον απελευθερωτικό αγώνα του 1821. Ο κανόνας της σφαιρικότητας, δηλαδή της μη μονομέρειας, απαιτεί να διαχωρίσει κανείς τον ρόλο του κατώτερου και του ανώτερου Κλήρου. Ενα μέρος του πρώτου όντως έπαιξε ρόλο στα επαναστατικά δράματα. Ο ανώτερος κλήρος όμως είδε αρχικά με εχθρικό μάτι κάθε ιδέα ανατροπής της οθωμανικής κυριαρχίας. Το Πατριαρχείο, που ασκούσε πολιτική και πνευματική εξουσία σε

στατέψουν τον ελληνικό πληθυσμό της Μικράς Ασίας, μέσω προσάρτησης εδαφών, όπου ο τουρκικός πληθυσμός πλειοψηφούσε. Σε μια περίοδο σταδιακής έκλειψης της αποικιοκρατίας καθώς και ανόδου του τουρκικού εθνικισμού, η δημιουργία μιας ελληνικής επαρχίας στην ανατολική μεριά του Αιγαίου ήταν τελείως εξωπραγματική. Το να ρίχνουμε όλες τις ευθύνες στην «αχαριστία» των συμμάχων μας, που δεν μας βοήθησαν την κατάλληλη στιγμή, δεν μειώνει τις ευθύνες και των δύο μεγάλων παρατάξεων. Αυτές έσυραν τη χώρα σε μια περιπέτεια που, όπως είχε σωστά προείδει ο Μεταξάς, είχε ελάχιστες πιθανότητες επιτυχίας (βλ. Λέλιου Σμιθ, «Το όραμα της Ιωνίας»).

Ενα δεύτερο παράδειγμα μονομερούς κριτικής του βιβλίου είναι το επιχείρημα πως οι συγγραφείς του δεν υπογραμμίζουν αρκετά τον θετικό ρόλο που η Εκκλησία έπαιξε στον απελευθερωτικό αγώνα του 1821. Ο κανόνας της σφαιρικότητας, δηλαδή της μη μονομέρειας, απαιτεί να διαχωρίσει κανείς τον ρόλο του κατώτερου και του ανώτερου Κλήρου. Ενα μέρος του πρώτου όντως έπαιξε ρόλο στα επαναστατικά δράματα. Ο ανώτερος κλήρος όμως είδε αρχικά με εχθρικό μάτι κάθε ιδέα ανατροπής της οθωμανικής κυριαρχίας. Το Πατριαρχείο, που ασκούσε πολιτική και πνευματική εξουσία σε

όλους τους ορθόδοξους πληθυσμούς της αυτοκρατορίας, συνειδητοποίησε πως η δημιουργία ανεξάρτητων κρατών-εθνών στα Βαλκάνια δεν θα κατακερμάτιζε μόνο την οθωμανική αλλά και την πατριαρχική εξουσία. Επιπλέον, η Εκκλησία, επειδή ήταν αντίθετη στον δυτικό Διαφωτισμό, αντέδρασε αρνητικά στο ξέσπασμα των εθνικιστικών εξεγέρσεων στα Βαλκάνια, εξεγέρσεων τις οποίες αποκαλούσε απαξιωτικά «εθνοφυλετικές».

3 Απλοποίηση. Βέβαια τα παραπάνω παραδείγματα παραπέμπουν σε πολύπλοκα θέματα που δεν μπορούν να αναπτυχθούν διεξοδικά σε ένα βιβλίο Ιστορίας της Στ' Δημοτικού. Χρειάζεται ριζική απλοποίηση της αφήγησης και των επιχειρημάτων. Αλλά απλοποίηση δεν σημαίνει ούτε μυθοποίηση ούτε ωραιοποίηση του ιστορικού γίνεσθαι. Χρειάζεται ένα είδος απλοποίησης το οποίο ούτε να αγνοεί τα αποτελέσματα της ιστορικής έρευνας ούτε να παρουσιάζει κατά μονομερή τρόπο τα γεγονότα. Χρειάζεται επίσης μια απλοποίηση που να αποφεύγει τη μισαλλοδοξία και τον εθνικιστικό σοβινισμό. Χρειάζεται τέλος μια απλοποίηση που να οδηγεί στην αυτογνωσία, σε μια ρεαλιστική δηλαδή αντίληψη του ποιοι είμαστε, ποια είναι τα δυνατά και αδύνατα σημεία μας και πού θέλουμε να πάμε.

Ο κ. Νίκος Μουζέλης είναι ομότιμος καθηγητής της Κοινωνιολογίας στη London School of Economics.

Η εθνική πίτα και ο εξορθολογιστικός σκύλος

Συνέχεια από τη σελ. Α51

φή μιας συγκροτημένης αφηγηματικής ροής. Αν, λοιπόν, όπως λέγεται, τα ευτυχημένα έθνη δεν έχουν Ιστορία, άρα και δεν χρειάζονται ιστοριογραφία, αυτό συμβαίνει επειδή κατόρθωσαν όλως κατ' εξαίρεση να επιβιώσουν λάθρα και εις πέσμα της λήθης ενός φορτισμένου κοινού παρελθόντος. Τα περισσότερα ιστορικά έθνη δεν είχαν αυτήν την πολυτέλεια. Καλώς ή κακώς – και πάντως λυστελώς –, έχουν αχθεί στο να πιστέψουν ότι οφείλουν την ύπαρξή τους στην εναρνή μνήμη της ιστορικής τους αγωνιστικότητας.

■ Αδυσώπτες αντινομίες

Το πρόβλημα είναι ότι η τρέχουσα ιστοριογραφία βρίσκεται κάπου ανάμεσα σε δύο κινούμενες καρέκλες. Υπό τις σημερινές συνθήκες, το Έθνος δεν εμφανίζεται «πλέον» ως διαρκώς υπονομευόμενη, αγωνιώσα και αγωνιζόμενη εθνική ιστορική συνείδηση, ούτε όμως «ακόμη» συγκροτείται ως εργαλειοκά μετα-ιστορική διαπραγματευτική οντότητα που τυγχάνει να επιβαίνει ενός συμπτωματολογικού ή περιττού παρελθόντος. Σε αυτήν ακριβώς τη ρευστή ιδεολογική συγκυρία εμφανίστηκε το νέο βιβλίο. Εις πέσμα των καιρών, είναι κατ' ανάγκην επικεντρωμένο στο εθνικό συλλογικό Υποκείμενο, παραμένοντας έτσι δέσμιος των ευρύτερων προδιαγραφών

Το πρόβλημα της εθνικής ιστορικής γραφής δεν είναι ζήτημα επιστημονικής ακριβολογίας αλλά ζωντανό πρόβλημα της κινούμενης κοινωνίας, δηλαδή πρόβλημα κατ' εξοχήν πολιτικό

και σκοπιμοτήτων τής οποιασδήποτε εθνικής ιστοριογραφίας. Λόγω των καιρών, όμως, εμφανίζεται ως κατ' επιταγήν απομυθοποιητικό, επιχειρώντας να εξορθολογίσει, να αποδραματοποιήσει και να αφαιρέσει το εθνικό ιστοριογραφικό παρελθόν. Και για αυτόν ακριβώς τον λόγο ταλαντεύεται. Υπό την επίρεια του κυρίαρχου ιδεολογικού ασπρισμού της εκσυγχρονιστικής συναινετικότητας, του πολυπολιτισμού, της ειρηνικής διαπραγματεύσεως και της διάχυτης πολιτικοοικονομικής εκλογίκευσης, θέλει να αποφύγει την αναμόχλευση των παρωχημένων, άρα και παράλογων παθών. Αλλά ούτε θέλει ούτε μπορεί να απαλλαγεί εντελώς από το συμβολικό φορτίο των παραδοσιακών εκείνων εθνικών αληθειών που στοιχειοθετούνται μέσα ακριβώς από αυτά τα συσσωρευμένα πάθη.

Τα αποτελέσματα δεν μπορεί παρά να είναι οξύμωρα. Δεν είναι δυνατόν και η μυθική εθνική πίτα να παραμένει ακέραιη και ο ακόρεστα εξορθολο-

γιστικός σκύλος να είναι χορτάτος. Οι αντινομίες είναι αδυσώπητες. Για όσον ακόμη καιρό δεχόμαστε ότι τα παιδιά θα πρέπει να διδάσκονται τη δική τους ειδοποιό και αποκλειστική εθνική ιστορία, θα πρέπει να αναπαράγονται οι θεμελιώδεις εκείνοι εθνικοί συμβολισμοί που και αν ακόμη δεν στηρίζονται σε μύθους αποκρουστικών φαντασιώσεων. Η πλήρης απομυθοποίηση του παρελθόντος είναι αδύνατη δίχως τη σχετικοποίηση ή ίσως και την πλήρη αποδυνάμωση της «αποκλειστικής» εθνοκεντρικής ιστοριογραφίας ως περιχαρακωμένου γνωσιακού αντικειμένου. Με αυτήν την έννοια, η αποστασιοποιημένη ουδετερότητα μιας «οριστικά» απροκατάληπτης εθνικής ιστοριογραφίας δεν θα είναι εφικτή παρά μόνο από τη στιγμή που θα έχουμε όλοι προσπογράψει, εκόντες ή άκοντες, το οριστικό «τέλος της Ιστορίας» εν γένει. Επί του παρόντος, όμως, το διακύβευμα παραμένει ανοικτό. Μαζί με την Ιστορία, ανθίσταται και επιβιώνει και η εμπάθη-

και προκατειλημμένη εθνική ιστοριογραφία.

■ Πρόβλημα κατ' εξοχήν πολιτικό

Στην ουσία λοιπόν τα προβλήματα δεν μπορούν να λυθούν στους κόλπους της εθνικής ιστοριογραφίας, όσο πεφωτισμένες και αν είναι οι προθέσεις των επαγγελματιών ιστορικών που αναλαμβάνουν το βαρύ έργο μιας ιδεολογικά αδύνατης σύνθεσης. Σε τελική ανάλυση το πρόβλημα της εθνικής ιστορικής γραφής δεν είναι ζήτημα επιστημονικής ακριβολογίας αλλά ζωντανό πρόβλημα κατ' εξοχήν πολιτικό. Να θυμηθούμε πως βρισκόμαστε σε μια «μεταβατική» (!) φάση όπου η ίδια η λεπτομερής, ο ρόλος και η πορεία των εθνικών κρατών, δηλαδή το μέλλον των εμπρόθετων συλλογικών Οντοτήτων, φαίνεται να βρίσκονται αν όχι υπό πλήρη αίρεση τουλάχιστον υπό συνεχή και οδυνηρή μετατόπιση. Σε τέτοια πλαίσια, οι ιδέες και παραστάσεις που οριοθετούν τις φαντασιώσεις για την αναγκαιότητα και φερεγγυότητα των παραδοσιακών εθνικών υποστασιώσεων είναι κατ' ανάγκην ακόμη πιο ρευστές και μεταβατικές. Με αυτήν την έννοια, η τρέχουσα κρίση εκφράζει μια βαθύτατη κρίση αναπαραγωγής των δομών της εξουσίας και των κοσμοθεωρητικών προτύπων που καλούνται να τους αντιστοιχήσουν. Αυτό όμως είναι μια άλλη ιστορία που βρίσκεται πέραν της συγκυριακής ιστοριογραφίας.